

СЕРЕДНЬОВІЧНИЙ ТРАКТ З СУМ ДО ПЕРЕКОПУ

Розглядається маршрут московського посольства під керівництвом В.Тяпкіна, що рухалося з Сум до Криму.

У 1876 р. відомий статистик, етнограф і історик О.О.Русов опублікував статтю, в якій коротко виклав матеріали рукопису під назвою *“Реестр о трактах и о прочем, что содержитца, какое известие ниже сего”* [1, с.47-52]. Один з описів цих трактів за номером 10 викликав інтерес вченого, про що він і говорить у статті. Це дорога *“из Малороссійских городов от Сум до Перекапи и до Крыму Муравским шляхом”*, якою пересувалося московське посольство, очолюване стольником Василем Тяпкіним та дяком Микитою Зотовим, з метою підготовки до підписання відомого Бахчисарайського перемир'я. Опис тракту було складено зі слів В.Тяпкіна через рік - у 1681 р. [1, с.47].

Цінність цього документа полягає у досить точному описі природніх умов і власне шляху, інформативними також є вказівки на швидкість руху, на необхідні для відпочинку зупинки. При цьому, як видно з самого опису, посольство рухалося не точно Муравським шляхом, а з деякими відхиленнями. Більше того, єдиний на той час путівник *“Книга Большому Чертежу”* містила досить детальну і точну інформацію про Муравський шлях, але чим далі на південь - тим ці дані ставали менш точними, а відрізок шляху від річки Кінські Води до Перекопу - це більше 100 верст - взагалі не був відомий укладачам *“Книги”*. Саме тому цей документ і викликає інтерес.

До статті О.О.Русова додавалася карта, що була вставлена лише в окремі екземпляри видання. Карта, очевидно, робилася без консультацій О.О.Русова, оскільки є неточною, а подекуди, - просто помилковою. Отже, важливим є сам факт, що описаний у документі тракт, виявляється був іншим, - приблизно паралельним з Муравським шляхом. Завдання даної публікації є уточнення і нанесення на карту маршруту посольства В.Тяпкіна.

О.О.Русов делікатно називає керівників посольства *“вченими”*, хоча, як впливає з тексту, їх скоріше слід називати розвідниками, оскільки мета поїздки була не лише у підготовці укладання миру, а й війни. О.О.Русов прямо зазначає, що В.Тяпкін *“ездивший высматривать крепкие места для будущей войны”* [1, с.26]. На цю специфічну місію посольства вже звертали увагу дослідники [2, с.212-214]. Між іншим зазначимо, що В.Тяпкін був професійним військовим у чині полковника, а М.Зотов - дяком, вихователем і сподвижником Петра І.

Далі ми не будемо цитувати документ, оскільки його повністю наведено О.О.Русовим, а зупинимося лише на географічних вказівках з метою прив'язки їх до місцевості.

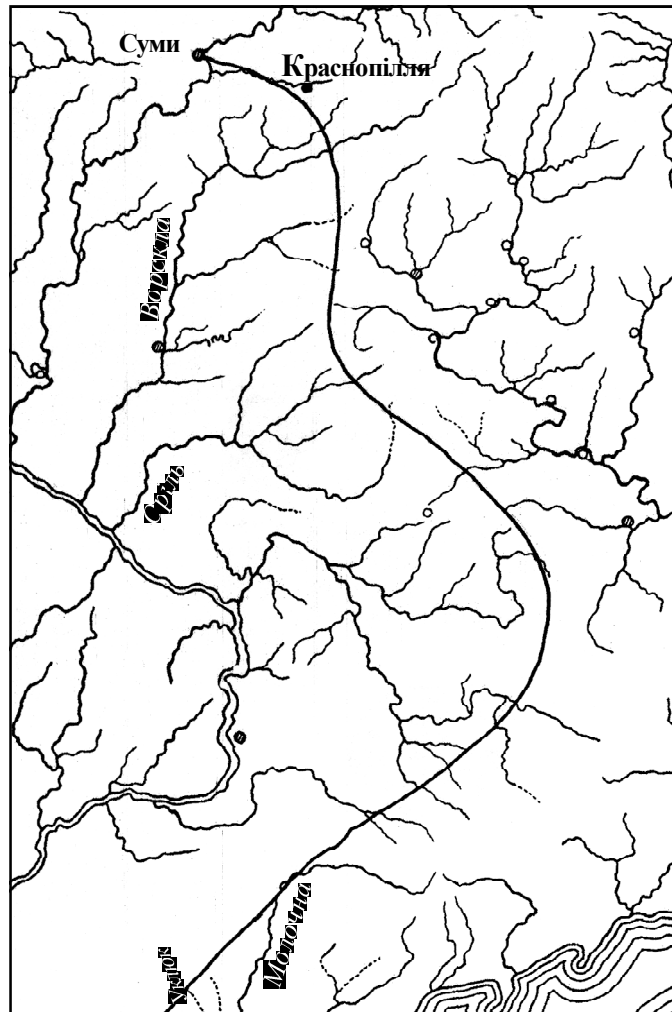
Отже, посольство виїхало із Сум 28 вересня *“и шлях прямой имели через городы Красьно поле Волной и на Богодухов и Олишанку. На черту в город Малье Валки, что называетца Новая Перекопъ, или Вал, пришли октября в 6 день”*.

Краснопілля і Вільний - це нинішні міста Сумської області, Богодухів і Валки - Харківської.

І того ж дня пройшли ще 15 верст Муравським шляхом та заночували під дібровою. На 7 день перетнувши Муравський шлях, оскільки *“за великими переправами и грязми и горами пройтить было немочно”*, певний час рухалися паралельно йому, а потім заночували на р.Берестовенька за 30 верст від Нового Валу.

Характерно, що у верхів'ях Берестовеньки і нині збереглися топоніми, які несуть у собі ознаки, пов'язані з пересуванням: Станиця, Станичне, Караван.

На 8 день з ранку йшли степом 10 верст до верхів'їв р.Берестова, там перепочили і "за час" до вечора дійшли до Орільських озер, де заночували. В цій місцевості знову зустрічаємо топонімічні свідчення: Власовка, Задорожне, Шляхове.

На 9 день дійшли до верхів'їв Орлі. На 10-й рухалися весь день степом та ночували на верхів'ях р.Терновка - нині це район м.Лозова Харківської області; його передмістя має красномовну назву Лесовське. Ці дві назви явно свідчать, що колись тут була важлива переправа - брід (лаз/перелаз).

На 11 день рухалися без відпочинку до верхів'їв р.Мала Самара, де і заночували.

На 12 день дійшли до верхів'їв р.Самара, де переправилися "безо всякие трудности".

На 13 день дійшли до верхів р.Кінських Вод, яку перейшли знову без складнощів, переправилися через неї та стали для відгодівлі коней біля шляху, що йшов від Запоріжжя до Тору і Дону.

На 14 день дійшли до р.Овечі Води, настелили хворосту та камішів і переправилися "буз трудности".

На 15 день рухалися степом та годували коней на верхів'ях р.Молочні Води,

потім рухалися правим берегом до вечора.

Наступного дня ночували на верхів'ях р. Уклюк, що впадає у р. Молочні Води.

На 17 день дійшли до р. Другий Уклюк і, рухаючись вночі, дійшли до урочища Чорний Колодязь, "кото́рой от Перекопи за пол дня ходу". Звідси від'їхали 20 верст і ночували біля морського заливу на р. Гнилі Води.

На 19 день доїхали до Перекопу. Таким чином, на шлях від Сум "с простоями" пішов 21 день.

Поверталися іншим трактом, вийшовши з Перекопу 16 березня, прямували на Козикермен та Запоріжжя. Ночували в урочищі біля р. Чорна Долина.

17 березня переправившись через Кінську Воду, ночували на острові на Дніпрі.

18 березня, переправившись на судах через Дніпро "на Киевскую сторону", рухалися до р. Базавлук, що за 10 верст від Січі. Звідти йшли Дніпром до Переволочної, потім до Кобиляк, на Білики, Малі і Велики Санжари, Полтаву, Опішню, Зеньків. Тут переправилися через Псел, рушили на Гадяч, Карабутово і прийшли у Батурина 12 квітня. Усього на шлях від Перекопу до Батурина пішло 28 днів. Як зазначено у документі, різниця склала 7 днів при зайвих 4 переправах через річки.

Дещо дивним, на перший погляд, є рух посольства не традиційним і, безперечно, відомим на той час маршрутом - Лосицькою (через середні течії Псла та Ворскли) або Бакаєвою (межиріччям верхнього Сейму та верхів'їв Псла і Ворскли з виходом на Муравський шлях в районі Обояні-Белгорода) дорогами [3, с. 37-53], а між ними, приблизно паралельно їм обом. При чому, як свідчить аналізований документ, посольство все одно вийшло на Муравський шлях у Валках "что называется Новая Перекопъ, или Вал". Можна припустити, що причиною цього було прагнення до певного часу утаємничувати маршрут руху.

Показовим є факт, що, подорожуючи, вони відхилилися від Муравського шляху, як зазначено у тексті, тому що руху завадили важкі переправи та багно, але вказівок на дощі немає, що, зрозуміло, було б зазначено, якби таке відхилення сталося через негоду. Це, на нашу думку, свідчить, що В. Тяпкін та М. Зотов просто недостатньо добре орієнтувалися у географії Муравського шляху - цього перевіреного століттями суходолу - межиріччя басейнів Дніпра і Дону, у даному випадку їхніх приток - Ворскли та Сіверського Донця.

1. Русов А.А. Русские тракты в конце XVII и начале XVIII веков и некоторые данные о Днепре из атласа конца прошлого столетия. - К.: Типография М.П. Фрица, 1876. - 104 с.

2. Лаврентьев А.В. "Записки государевым мерным верстам и станом того крымского походу по верстам мерному колесу" 1689 г. // Естественнонаучные представления Древней Руси / К.Н.Афанасьев, Ю.Л.Щапова, Е.К.Пиотровский и др. - М.: Наука, 1988. - С.208-219.

3. Звагельський В.Б. Лосицька дорога // Сумська старовина. - 1999. - №№V-VI. - С.37-53.

Звагельський В.Б.

Средневековый тракт из Сум к Перекопу

Рассматривается маршрут движения московского посольства под руководством В.Тяпкина, которое двигалось из Сум в Крым.

Zvagelskiy V.B.

The Medieval route from Sumy to Perekop

The work is devoted to the movement of the Moscow embassy headed by V.Tyapkin, that was moving from Sumy to the Crimea.